

Filozofski život

Izvyješće s Konstitutivne sjednice Varaždinskog filozofskog kruga Hrvatskog filozofskog društva

U prostorijama Prve gimnazije Varaždin, 29. ožujka 2017. godine održana je konstitutivna sjednica kojom je osnovan Varaždinski filozofski krug. Na sjednici je sudjelovalo petnaest nastavnika i profesora filozofije s prostora Varaždinske i Međimurske županije: Hana Bulić (Prva gimnazija Varaždin i Srednja škola Novi Marof), Marija Bužić (Gimnazija Josipa Slavenkog, Čakovec), Ćiril Ćoh (Prva gimnazija Varaždin), Dražen Dragović (Prva gimnazija Varaždin), Maja Ferenc (Srednja škola Ivanec), Kristijan Gradećak (Varaždin), Źeljka Lilek Blagus (Gimnazija Josipa Slavenkog, Čakovec), Marko Kos (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Barbara Markač-Despinić (Gimnazija Josipa Slavenkog, Čakovec), Denis Novko (Varaždin), Ivančica Slunjski (Srednja škola Ivanec), Matija Mato Škerbić (Elektrostrojarska škola Varaždin i Glazbena škola u Varaždinu), Martina Šolčić (Srednja škola Čakovec), Jasminka Trojko (Druga gimnazija Varaždin) i Ivana Zagorac (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu). Prisutni članovi jednoglasno su prihvatili sljedeći dnevni red:

1. Izbor predsjednika, tajnika i počasnih članova,
2. Djelatnosti Varaždinskog filozofskog kruga,
3. Ideje, inicijative i prijedlozi,
4. Razno.

Jednoglasnom odlukom svih prisutnih članova za predsjednika Varaždinskog filozofskog kruga izabran je Matija Mato Škerbić, dugogodišnji član Hrvatskog filozofskog društva i začetnik inicijative revitalizacije filozofskih aktivnosti na području Varaždinske i Međimurske županije, a za tajnika Kruga Denis Novko. Škerbić je prisutne članove podsjetio da je Varaždinski filozofski krug (VFK) već postojao i djelovao u razdoblju od 1993. do 1995. godine. Predsjednik prvog VFK bio je Eduard Vargović, inicijator osnivanja Ćiril Ćoh, a najaktivniji član Ivan Ćehok. Na

prijedlog Matije Mate Škerbića, Eduard Vargović, Ćiril Ćoh i Ivan Ćehok izabrani su za počasne članove u novo-osnovanom filozofskom krugu.

Ćlanovi VFK jednoglasno su prihvatili predložene djelatnosti namijenjene Krugu. Djelatnosti VFK definirane su kroz popularizaciju filozofije, organizaciju predavanja, uspostavljanje veza i suradnji s lokalnim i državnim institucijama, donošenje i unošenje sadržaja iz društvenih i humanističkih znanosti u kulturni život stanovnika grada Varaždina i okolice.

**Matija Mato Škerbić
Marko Kos**

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva »Reformacije i revolucije«

Godišnjim simpozijem Hrvatskog filozofskog društva »Reformacije i revolucije«, održanom u Zagrebu od 14. do 16. prosinca 2017., tematski je obilježena 500. obljetnica protestantske reformacije i 100. obljetnica Oktobarske revolucije. Iako su ta dva događaja međusobno bez direktne poveznice, ipak dijele to da su imali velik utjecaj na daljnji tijek povijesti i bili od neizmjernog društvenog, političkog, kulturnog, ekonomskog i intelektualnog značaja. Tako su i teme izlaganja ovog simpozija bile vezane upravo za utjecaj tih povijesnih događaja, kako direktni, u vremenu u kojem su se odvijali, tako i općeniti utjecaj sve do danas. Također je bilo riječi i o revolucijama općenito, te značajnim pokretima i strujama koji su preoblikovali svijet, i koji ga mijenjaju i dalje.

Simpozij je najavljen u srijedu, 13. prosinca, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u

Zagrebu, izrazito interesantnim razgovorom koji je Zoran Grozdanov vodio s Jürgenom Moltmannom na temu »Revolucija, vjera i budućnost«. Već taj događaj privukao je brojnu publiku i bio odlična uvertira u simpozij. Jürgen Moltmann s Evangelističko-teološkog fakulteta u Tübingenu je i otvorio simpozij uvodnim predavanjem na temu *Ernst Bloch, mesijanizam i socijalizam*, gdje je govorio o utjecaju Blochove filozofije nade na mesijanske koncepte i utjecaj na poimanje budućnosti unutar marksističkog mišljenja.

Prvi dan simpozija bio je sadržajno vrlo dinamičan, uz raspon tema od teoloških pitanja, preko znanstvenih revolucija, pa sve do umjetnosti i društvenih pokreta. U prvom bloku, nakon uvodnog izlaganja Jürgena Moltmanna, izlagali su Zoran Grozdanov, Darko Pirija, Antoni Šeperić, Hrvoje Jurić i Raul Raunić. Zoran Grozdanov održao je izlaganje na temu *Ora et protestare: o nekim aspektima Moltmannove teologije revolucije* kojim je prikazao teološko utemeljenje revolucije u ranim djelima njemačkog protestantskog teologa Jürgena Moltmanna. Darko Pirija održao je izlaganje na temu *Sloboda, pravda i mir: budućnost reformacijske baštine u dijalogu sa suvremenom apokaliptičkom teologijom* koje je za cilj imalo promišljati mogućnost društvene angažiranosti apokaliptičke teologije dok se istovremeno traga za odgovornim oblicima društvenog djelovanja utemeljenim na teološkom poimanju ljudske slobode, pravde i mira. Antoni Šeperić svojom je temom *Euharistijski socijalizam i budućnost lijevog političkog subjekta* izvukao nekoliko kontekstualnih poticaja proizašlih iz kritičkog susreta s političkom ontologijom Alaina Badioua u kojemu se nastojalo sagledati ključne dodirne točke i razlike između Badiouove političke ontologije i kršćanske ontologije, te razmotriti pretpostavke utemeljenja jedne »pavlovski«¹ inspirirane političke ontologije. Hrvoje Jurić se svojom temom *Revolucija kršćanstva* osvrnuo na pojam *revolucije* i njegov zahtjev kroz lik i djelo Edvarda Kocbeka, slovenskog pjesnika, intelektualca i kršćanskosocijalističkog aktivista koji je dobar primjer za promišljanje odnosa kršćanstva i revolucije te *revolucije kršćanstva*. Zadnje izlaganje u prvom bloku održao je Raul Raunić na temu *Kršćanska eshatologija i teorija revolucije: teološki izvori političkog radikalizma u ranom novovjekovlju* kojemu je nakana bila razmotriti odnos između kršćanske eshatološke apokaliptike i političkog radikalizma u ranom novovjekovlju.

U drugom bloku izlagali su Eva Dolar Bahovec, Renata Jambrešić Kirin, Marija Ott Franiolić i Mojca Rapo-Waite. Eva Dolar

Bahovec s temom *Kopernik, Darwin, Freud – znanstvene revolucije koje su potresle svijet?* usredotočila se na posljedice frojdovskog obrata dekonstrukcije »njegova svijeta«² kao isključivo njegovog te zaključuje kako nam kritičko-feministička perspektiva može pružiti nove perspektive revolucionarnog karaktera znanstvene tradicije i promjene, uzimajući u obzir njezin emancipacijski potencijal. Renata Jambrešić Kirin svojom je temom *Revolucija u strahu od žena* ukazala na potrebu razumijevanja uzroka opetovane domestikacije revolucionarki i instrumentalizacije njihove staljinističke viktimizacije, kao i strategije rodnog kodiranja polja moći u javnoj sferi i službenom pamćenju. Marija Ott Franiolić održala je izlaganje na temu *Feminizam, majčinstvo i utopija* kojemu je cilj bio pokazati problematičan odnos majčinstva i feminizma kojeg je potrebno revidirati, uzmemo li u obzir da žene ne smiju biti definirane isključivo biologijom, a feministička obrana prava na izbor često znači izbor da žena *nema* djeteta, da ne bude ograničena biologijom i da lakše postane punopravnim ljudskim bićem. Zadnje izlaganje u drugom bloku održala je Mojca Rapo-Waite s temom *Žene, utopija, (r)evolucija* gdje se promatralo mjesto i ulogu žene u povijesti između utopijskog i revolucionarnog, čime se i otvara utopijsko mjesto iščitavanja, tj. mogućnosti analize i interpretacije djela različitih filozofkinja (Hanne Arendt, Marthe Nussbaum, Rosi Braidotti itd.).

U trećem bloku simpozija izlagali su Aneli Dragojević Mijatović, Ivan Jarnjak, Vesna Maričić i Vlatko Ilić. Aneli Dragojević Mijatović održala je izlaganje na temu *Oktobarska revolucija i ruska avangarda: konstruktivizam kao klasna borba* kojim je ukazala na preklapanje teorijskog okvira dviju revolucija, društvene i umjetničke, ali i na njihov skori razlaz. Ivan Jarnjak je svojom temom *Umjetnost revolucije kao revolucija umjetnosti: ruska avangarda još jednom – umjetnik kao proizvođač* ukazao na rusku avangardu kao paradigmu avangarde kao takve, u smislu konvergencije radikalno-političkih i umjetničkih stremljenja, što je ujedno bio jedan od posljednjih pokušaja utopijske izmjene svijeta. Vesna Maričić održala je izlaganje na temu *Utjecaj Oktobarske revolucije na razvoj ruske avangarde* koje se bavilo propitivanjem utjecaja Oktobarske revolucije na djelo ruskih avangardnih umjetnika, od Eisensteina do Maljeviča i Majakovskog. Zadnje izlaganje u trećem bloku održao je Vlatko Ilić na temu *Umetnost i revolucija: nasleđe 20. veka i savremena razumevanja* kojom se ispitivalo načine na koje avangardno i neoavangardno

nasljeđe uvjetuju suvremenu scenu, te razumijevanje revolucije u kontekstu umjetničkog stvaralaštva iz današnje perspektive.

U četvrtom bloku simpozija izlagači su bili Maroje Višić, Anita Lunić i Nikola Tadić. Maroje Višić je svojom temom *Mišljenje revolucije H. Marcusea* prikazao Marcuseovo mišljenje revolucije u kontekstu cjelokupnog djela, gdje je revolucionarni obrat tražio u karakteru rada, dinamici i strukturi nagona, tehnologiji i dimenziji estetskog. Anita Lunić izložila je izlaganje na temu *Revolucija u horizontu filozofije prakse*, gdje je premisa da je revolucija jedna od središnjih kategorija filozofije prakse te se pokušalo odgovoriti na pitanje koliko su filozofi prakse uspjeli u prekoračivanju uskih okvira isključivo političkog tumačenja Marxova pojma revolucije i koliko nam njihovi uvidi o toj »nuždi suvremenog svijeta« (Petrović) i danas mogu biti instruktivni. Zadnje izlaganje u četvrtom bloku održao je Nikola Tadić pod naslovom *Praxis filozofija kao mišljenje revolucije: pjesničko-filozofski tekstovi o našim filozofima* gdje je ponudio niz pjesničko-filozofskih tekstova posvećenih hrvatskim filozofima umjesto klasičnog simpozijskog izlaganja.

U petom i zadnjem bloku prvog dana simpozija izlaganja su održali Goran Sunajko, Lana Zdravković, Vanja Borš i Stipe Buzar. Goran Sunajko je svojom temom *Je li danas moguća nenasilna revolucija? Alternativa iz perspektive francuskog postmodernog marksizma* pokazao mogućnost nenasilne revolucije danas, što se temelji na specifično francuskom mišljenju situacije (situacionizmu) kao promjene mjesta s kojeg subjekt upućuje zahtjev za demokratskim priznanjem. Lana Zdravković izložila je temu *Politizacija života: o mogućnosti revolucije danas* čiji je fokus bio na pitanju kako konstituirati istinski revolucionarnu gestu, imajući u vidu da su dosadašnje revolucije mijenjale samo subjekte na vlasti, dok su samu strukturu vlasti ostavljale nepromijenjenom. Vanja Borš održao je izlaganje na temu *Idola revolutionis* čija je namjera bila problematizirati samu bit revolucije, naznačivši pritom neke temeljne karakteristike; nastanak i posljedice tog fenomena u čovjeka te zablude koje se uz njega vežu. Zadnje izlaganje prvog dana simpozija održao je Stipe Buzar na temu *Utjecaj reformacije na teoriju pravednog rata* u kojemu je ukazao na to kako su političko-vjerski sukobi u 130 godina nakon Lutherove 1517. godine i društveno-političke promjene koje su ih pratile oblikovale sasvim drugačiji međunarodni politički sustav u kojem su države postale suverene jedinice koje zahtijevaju punu neovisnost u vođenju svoje unutarnje i vanjske politike. Cilj izlaganja bio je pokazati kako navedene promjene utječu

na razvoj teorije pravednog rata i koje se korelacije/uzročne veze mogu pronaći između Lutherove reformacije i razvoja misli o pravednom ratu.

Drugoga dana simpozija, u petak 15. prosinca u prvom bloku izlagali su Orhan Jašić i Samir Beglerović, Ksenija Magda, Lazar Atanasković i Krešimir Šimić. Orhan Jašić i Samir Beglerović održali su izlaganje na temu *Princip otuđenja: razmišljanja o naravi globalnog neoislamokapitalizma* kojom su htjeli predstaviti transformaciju tradicionalnog u moderno poimanje religije unutar muslimanskih intelektualnih i društvenih krugova te se razmotrila ideologija globalnog neoislamokapitalizma gdje se događa religijsko-političko podržavanje ekonomskog djelovanja osobito izraženog u nezajažljivoj pohlepi. Ksenija Magda svojim je izlaganjem »Zato poreze plaćajte!« – *Biblijska promišljanja o revolucijama na temelju Rimljanima 13,1–7* htjela istražiti biblijsko-teološke razloge apostola Pavla za savjete koje daje ranokršćanskoj zajednici (robovima da ostanu robovi iako mogu biti oslobođeni, ženama da se pokoravaju muževima itd.), te kroz egzegetsko istraživanje Rimljanima 13,1–7 kao primjer predložiti na koji bi se način mogli, pa čak i trebali, primjenjivati ti principi danas. Lazar Atanasković izložio je temu *Reformacija i tekst: biblijski i historijski kriticism* gdje je predstavio Bartholda Georga Niebuha i njegova *Predavanja iz rimske povijesti*, čija je osnovna pretpostavka razlikovanje historijskog teksta i same povijesti, koja je poslužila za daljnje istraživanje razvoja kriticisma izvora kao fenomen dugog trajanja koji otpočinje s izjednačavanjem razlike između teksta i istine u ranoj reformaciji, a kulminira razvojem filologije i historijskog kriticisma. Zadnje izlaganje u prvom bloku održao je Krešimir Šimić s temom *Interpretativna znanost o kulturi i postliberalna teologija* kojom je nastojao pokazati da reformski potencijal znanosti o kulturi, tj. interpretativne znanosti o kulturi, ostaje samo potencijal jer mu nedostaje društveni organizam – »tijelo«. Ujedno, istaknuto je da je znanost o kulturi kao interpretativna znanost »reformirala« reformacijsku postliberalnu teologiju i tako se, posredno, »utjelovila«.

U drugom bloku izlaganja izlagali su Ana Maskalan, Luka Janeš i Lawrence Waite. Ana Maskalan je svojim izlaganjem *Tko, što kako? Ideja napretka i društvena promjena* govorila o vezi između novovjekovne ideje napretka i prirode njome vođenih društvenih promjena, s naglaskom na trima pitanjima (tko se razvija, što se razvija i kako se razvija) koja bi odgovorila na problematičnost podbačaja ideje napretka. Luka Janeš je temom *Revolucija i*

reformacija vs. evolucija i revalencija za cilj imao ukazati na terminološku i teleološku aporetičnost fenomena *revolucije* i *reformacije*, što za posljedicu ima krivotvorenje semantičkih vrijednosti koje iz navedenih fenomena nominalno izviru, s posebnim naglaskom na pojmu *revolucija*. Lawrence Waite održao je izlaganje na temu *Inovativna reforma: trajna revolucija – demokratski imperativ* kojim je predstavio narav revolucije i snažne potrebe za reformom koja osigurava napredak korjenite transformacije, te se razmotrilo kako inovativna promjena glasačkog sustava (glasovanja) može revitalizirati vladajuću paradigmu čineći ideologiju trajno moćnom, te ostvariti cilj živog, smislenog i kompetitivnog političkog života kao krune građanske vrline.

U trećem bloku drugog dana simpozija održali su izlaganja Zdravko Radman, Biljana Radovanović, Goran Rujević i Matija Mato Škerbić. Zdravko Radman izložio je temu *Znanstvene revolucije: je li nesumjerljivost nepremostiva?* čije polazište je bilo kapitalno djelo *Struktura znanstvenih revolucija* Thomasa Kuhna i njegov ključan pojam »nesumjerljivost« (*incommensurability*). Radman se ujedno dotaknuo dva manje diskutirana pojma, a to su »usporedivost« (*comparability*) i »komunikativnost« (*communicability*), te je nastojao pokazati kako u povijesnoj perspektivi oba pojma omogućuju nadilaženje razumijevanja zatvorenog u aktualnom trajanju jedne paradigme i usmjerenosti na ono radikalno novo, što se može pokazati i kao mogućnost prevladavanja nesumjerljivosti. Biljana Radovanović svojom temom *Priroda naučne promene i tradicija u nauci* razmotrila je dva modela znanstvene promjene: kumulativističko shvaćanje razvoja znanstvenog znanja i model revolucionarnih zaokreta i promjena, te je razmotrila pitanje što se može smatrati tradicijom u znanosti imajući na umu početne pretpostavke ovih dvaju modela. Goran Rujević se temom *Uzroci i posljedice reformacije prirode* posvetio Isaacu Newtonu i pojmu »reformacija sistema« pod čime Newton podrazumijeva periodičnu intervenciju Boga u postojeći sistem svijeta u svrhu kontinuiranog održavanja prirode koja je po sebi sklona propadanju, uzevši pritom u obzir dvije ideje uređenog sistema: naprosto uređen mehanički sistem sklon propadanju i dobro uređen dizajniran sistem, čija je glavna karakteristika očitovanje prisustva svemoćnog i dobrog Tvorca. Zadnje izlaganje u trećem bloku održao je Matija Mato Škerbić na temu *W. J. Morganov prijedlog reformacije konceptualiziranja sporta – široki internalizam i historicistički konvencionalizam* kojom kritički analizira niz recentnih radova W. J. Morgana u kojima vrši razradbu i razložbu reformacije R.

L. Simonove koncepcije širokog internalizma te daje prijedlog nove koncepcije koju Morgan naziva *historicistički konvencionalizam*.

Četvrti, ujedno zadnji blok izlaganja drugog dana simpozija uključio je izlaganja sljedećih autora: Samir Vrabec, Ivo Džinić, Enis Zebić i Iva Šokičić. Samir Vrabec održao je izlaganje na temu *Jukstapozicija Luthera i Karlstadta kao ogledni primjer odnosa reformacije i revolucije* kojom je ukazao na uzajamni utjecaj dvojice reformatora, te odnos između teorijskih pojmova reforme i revolucije. Ivo Džinić je svojom temom *Reformacija vs. Revolucija. Erazmo Roterdamski i reformacija* ukazao na dimenzije Erazmova pokušaja crkvene i društvene obnove, koje su u pogledu na ciljeve u mnogočemu gotovo identične Lutherovima, ali iz perspektive njihove provedbe dijagonalno suprotne. Enis Zebić je održao izlaganje na temu *Kršćanski socijalizam vs. Socijalne revije* kojom je ukazao kako kršćansko-socijalni nauk ne nestaje u potpunosti nakon proglašenja »šestojanuarske« diktature 1929., nego šibenski časopis *Socijalna revija* održava ideju kršćanskog socijalizma na životu. Iva Šokičić zadnja je održala izlaganje u drugom danu simpozija na temu *Revolucija protiv »novog svjetskog poretka« – utopijska ideja ili realna opcija?* kojom je ukazala na potrebu razumijevanja današnje perspektive društva i potrebe za promjenom, te probala odgovoriti na pitanje može li se revolucija, u svom izvornom, radikalnom, aktivnom, no naprednijem i učinkovitom obliku, danas misliti samo kao ideja ili kao realno ozbiljiva opcija.

Treći i zadnji dan simpozija bio je u subotu, 16. prosinca, i to s dva bloka izlaganja, nakon čega se simpozij zaključio. U prvom bloku izlagali su Sead Alić, Dafne Vidanec i Stanko Vlaški. Sead Alić održao je izlaganje na temu *Je li moguća revolucija bez religijske reformacije?* u čije je središte stavio Hegelovu *Filozofiju povijesti*, posebno završne dijelove u kojima se tvrdi da se ne može očekivati mijenjanje pravnih sloboda bez oslobođenja savjesti te da je pogrešno očekivati uspješnost revolucije ako joj prije toga ne prethodi religijska reformacija. Dafne Vidanec izložila je temu *O značenju i tumačenju koncepta revolucije i reformacije u kontekstu propitivanja moralnih temelja kulture moderniteta u misli Charlesa Taylora* kojom je htjela pokazati i rastumačiti kako i zašto je lutherovska reformacija u području kognitivnoga i praktičnoga iznjedrila spoznajno-teorijsku revoluciju koja je rezultirala novim moralnim fenomenom: identitetom kulture moderniteta. Stanko Vlaški je temom *Nema revolucije bez reformacije. Hegelovo poimanje odnosa države i religije* razmotrio Hegelov način problematiziranja odnosa države i religije te zaključio kako,

shvati li se da revolucija nije moguća bez reformacije kao upozorenje da svakoj korjenitoj političkoj promjeni mora prethoditi promjena u unutrašnjem svijetu uvjerenja pojedinca i zajednice, revolucija ne može biti bez reformacije, ali ni istinske reformacije bez revolucije.

U drugom i zadnjem bloku izlaganja su održali Slobodan Sadžakov, Josip Guć, Damir Hršak, Suzana Marjanić i Tijana Trako Poljak. Slobodan Sadžakov je svojim izlaganjem *Reformacija i moral* tematizirao utjecaj reformacijskog učenja na sferu morala, kao i posljedice koje su vezane za širi sklop novovjekovnog praktičkog konteksta (razumijevanje individualnosti i države, sekularizacija). Josip Guć održao je izlaganje na temu *Treba li se kritika boriti svojih rezultata?* u kojemu je propitao domete, posljedice i moralnu opravdanost »nepoštodne kritike svega postojećeg« koja se »ne boji svojih rezultata«, kao ni »sukoba s postojećim silama«, što su riječi Marxa u pismu Rugeu iz rujna 1843., te služe kao polazište za propitivanje pri čemu se nastojalo prodrijeti do osnovnih intencija i smisla djelatne kritike. Damir Hršak je svojim izlaganjem *Holistički environmentalizam iz kršćanske perspektive* objasnio značenje holističkog environmentalizma, te kako samo dosljedno djelovanje u skladu s prihvaćenim vjerovanjem u ljubav i mir među ljudima može voditi do čistog materijalnog i duhovnog okoliša. Suzana Marjanić, čije je izlaganje *Protestantske crkve, zaštita/prava prirode i prava životinja vs. etička shizofrenija* nastalo na tragu knjige *Budućnost života* iz 2003. sociobiologa Edwarda O. Wilsona, ukazala je kako su protestantske skupine one koje su aktivne u zaštiti prirode i u razvoju koncepta prava životinja. Zadnje izlaganje na simpoziju održala je Tijana Trako Poljak na temu *Socijalna ekologija – revolucija ili mainstream?* kojom preispituje, s jedne strane, socijalnu ekologiju kao revolucionarnost ideje o čovjekom uvjetovanoj (socijalno)ekološkoj krizi koja se razvija u drugoj polovici 20. st., te s druge strane, raspravlja o organiziranim ekološkim pokretima čiji su proces pratile i značajne publikacije te lokalni i međunarodni skupovi koji su problematizirali čovjekov antropocentrični odnos prema prirodi i okolišu, a čiji uspjeh se danas najbolje očituje u činjenici da se environmentalizam više ne doživljava revolucionarnim već prihvaćenim načinom mišljenja i djelovanja.

David Martić
Maja Vejić

Predstavljanje zbornika *Rat i mir* i *Filozofija je djelo u Varaždinu*

U Gradskoj knjižnici i čitaonici »Metel Ožegović«, 13. veljače 2018. godine održano je predstavljanje zbornika *Rat i mir* urednika Gorana Sunajka i *Filozofija je djelo* urednika Tomislava Krznara. Organizatori predstavljanja bili su Varaždinski filozofski krug Hrvatskog filozofskog društva i Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović«, a zbornike su predstavili Hrvoje Jurić i Ivana Zagorac.

Na početku večeri, prigodnim su se govorom publici obratili Matija Mato Škerbić, predsjednik Varaždinskog filozofskog kruga i Mario Šoštarčić, voditelj Gradske knjižnice i čitaonice. Nakon uvodnih riječi domaćina, Hrvoje Jurić predstavio je zbornik *Rat i mir*, a Ivana Zagorac zbornik *Filozofija je djelo*. Nakon njih, kratke osvrtne na zbornike dali su i sami urednici.

Zbornik *Rat i mir* sadrži dvadeset i tri doradana i proširena izlaganja s istoimenoga znanstvenog simpozija Hrvatskog filozofskog društva održanog u Zagrebu 26.–28. studenoga 2015. godine. Tema simpozija odabrana je povodom stogodišnjice početka Prvoga svjetskog rata i sedamdesetogodišnjice svršetka Drugoga svjetskog rata. Budući da fenomeni kao što su *rat i mir* zahvaćaju čovjekovu egzistenciju u njenom temelju, oni su svakako nezaobilazna tema, ne samo filozofskih autora nego i velikog broja autora s područja ostalih humanističkih kao i društvenih znanosti. Zbornik se stoga, naglasio je Jurić, odlikuje interdisciplinarnošću, a obuhvaća radove iz filozofije, teologije, sociologije, politologije, prava, vojnih znanosti i indologije. Kako je ova tema privukla velik broj izlagača iz različitih znanstvenih polja i grana, radovi u zborniku razvrstani su prema četiri različita pristupa temi; premda samo formalno, jer po sadržaju oni nisu posve odvojeni. Prva cjelina tako obuhvaća radove ontologijskog pristupa, druga cjelina obuhvaća radove etičko-pravnog pristupa, treća cjelina obuhvaća radove filozofijsko-političkog pristupa, a četvrta cjelina obuhvaća radove vojno-globalizacijskog pristupa. Ono što je vrlo značajno, istaknuo je Jurić, većina autora pisala je o ratu, dok radova o miru gotovo da i nema pa za kraj svog izlaganja navodi urednikove riječi: »Ostaje nam zaključiti kako tomu razlog smije biti samo taj da je bolje živjeti u miru i pisati o ratu, nego u ratu žudjeti za mirom!« (*Rat i mir*, str. 9).

Zbornik *Filozofija je djelo* posvećen je filozofiji Joséa Ortege y Gasset, a sadrži dvadeset i četiri članaka razvrstana u osam cjelina (1. Španjolska kao okolnost, 2. Izvori mišljenja,

3. Čovjek i društvo, 4. Pitanje umjetnosti, 5. Znanje, sistem i tehnika, 6. Ljubav kao tema filozofije, 7. Mogućnost recepcije, 8. Za daljnja traganja). Dio radova plod je višegodišnjeg istraživanja Ortegine filozofije, a sabran je u četvrtom broju *Filozofskih istraživanja* za 2015. godinu, dok je jedan rad uzet iz časopisa *Nova prisutnost*. Drugi dio radova, njih jedanaest, izvorno je napisan za ovaj zbornik. Radovi su obuhvatili niz filozofskih, političkih, povijesnih i inih tema s kojima se bavio Ortega, a Zagorac je nabrojao samo neke od njih, kao što su: historizam, egzistencijalizam, fenomenologija, filozofija života, obrazovanje, žena i bibliotekarstvo. Naslov zbornika, kako je i sam urednik naveo u predgovoru, upućuje na »najznačajniju poruku Joséa Ortege y Gasset, a ta je, po našem sudu, sljedeća: snaga neke filozofije mjeri se onime što ta filozofija donosi čovjeku u borbi s njegovom *okolnošću*, drugim riječima, filozofija je ona snaga koja svakom čovjeku omogućuje da sebe samog učini *svojim* djelom« (*Filozofija je djelo*, str. 14). Prema Ortegi, jedina istinska stvarnost su »moj život« i »moje okolnosti«, a na temelju toga Zagorac je navela Orteginu sažeto iskazanu misao »Ja sam ja i moje okolnosti«. Borba sa svime što nas okružuje, ističe Zagorac, izgrađuje nas. Bez stvari ne postojimo mi, kao što ni stvari ne postoje bez nas. Život i stvarnost, prema Ortegi, moguće je objasniti samo iz dijalektičkog odnosa *jastva* i *okolnosti*. Zagorac se u svom izlaganju također dotakla i pitanja Ortegina odnosa spram žena, kao i pitanja o položaju žena u muškome društvu te njihovoj borbi i manipulaciji muškarcima. Na kraju izlaganja, osvrnula se na Orteginu kritiku sve većeg broja nebitne stručne literature te je naglasila Ortegin stav prema bibliotekarima čiji rad postaje od presudne važnosti u razvrstavanju sve većeg broja stručnih radova.

Sunajko je u svom osvrtu na zbornik spojio pojam *rata* s filozofijom Joséa Ortege y Gasset u pojmu *mase*, a što je predmet razmatranja Ortegina djela *Pobuna mase*. Pritom je istaknuo kako uzrok rata ne leži u metafizičkim principima, nego u nama samima. Rat proizlazi iz *čovjeka mase*. Prodor mase produkt je demokracije, a posljedica je prosječnost i bezličnost. Ovu bezličnost Sunajko uspoređuje s njemačkom riječi *man* (umire *se*, govori *se*) te je dovodi u vezu s Heideggerovim pojmom »autentični bitak«. To bezlično *se* zrcali se u čovjeku mase, a upravo je »ja« ono koje se ne može pomiriti s ovim *se*. Rat proizlazi, kako je naglasio, upravo iz tog bezličnog *se*, iz gubitka čovjeka kao osobe, iz gubitka etičnosti i dostojanstva. Ukoliko bi se taj »autentični bitak« sačuvao, ne bi dolazilo do rata.

Krznar je u svom osvrtu ukratko iznio neke značajnije momente iz Ortegina života, dotaknuo se recepcije njegove misli u njemačkom socijalnom kontekstu, a posebno je istaknuo njegovu svestranost jer je bio esejist, novinar, filozof, a bavio se i sociološkim, političkim i povijesnim temama. Krznar je također istaknuo Orteginu ulogu u društvenom previranju prve polovice 20. stoljeća, a kao dokaz njegove veličine i dosljednosti naveo je jednu zgodu. Naime, Ortega je kao profesor filozofije na sveučilištu u Madridu dao otkaz u znak protesta protiv diktatora Miguela Prima de Rivery i njegove opresije na akademski život, iznijevši misao: »Tamo gdje nema slobode nema ni filozofije.«

Za kraj možemo samo dodati da su zbornici svakako vrijedan doprinos hrvatskoj filozofiji, znanosti i kulturi.

Denis Novko

Predavanje Vladimira Nemeta »Narcizam, život u ogledalu«

Pojam narcizma u svakodnevni govor uvodi američki povjesničar Christian Lasch u svojoj knjizi *Kultura narcizma*. Govori o tome kako se ljudi pod utjecajem *new age* kulture, azijskih filozofija, sve većom popularnošću yoge i sličnih aktivnosti koje podrazumijevaju meditaciju i kontemplaciju sve više okreću sami sebi, svojoj nutрини, a sve manje razvijaju odnose s onima oko sebe. Opisuje narcizam kao epidemiju koja prodiere kroz američko društvo. Narcisoidnima nazivamo ljude koji puno pažnje posvećuju svom izgledu, puno pričaju o sebi, kažemo da su umišljeni i sebični. Njihovo bavljenje sobom postaje toliko sveobuhvatno da istiskuje druge oblike života, a među time i sklapanje bilo kakvih odnosa s drugima. Do toga dolazi i zato što ne shvaćaju da nisu jedini koji imaju nekakvu osobnost, ideje i misli unutar sebe, ne uviđaju da ljudi oko njih nisu samo prazne ljuštore. Manjka im empatije i brige za ostale. S filozofsko-psihološke strane, biti narcisoidan znači biti u svijetu ljudi, a nemati dokaz postojanja drugog ljudskog bića. O ovom fenomenu pisali su brojni filozofi i psiholozi; Heidegger, Husserl, Levinas, Gadamer, Freud, Jung i mnogi drugi, a 30. ožujka 2018., uz kineski čaj u Jing Yuan *teahouseu*, neformalno je predavanje održao Vladimir Nemet, psihološki savjetnik i u slobodno vrijeme operni skladatelj. Preko povijesti pojma i usporedbom različitih

stajališta o problemu, nastojao je rasvijetliti predmet i doći do odgovora na pitanje je li narcizam bolest te ako jest, kako je liječiti.

Najbolji prikaz narcizma ostvaren je u književnosti i to u svjetski poznatom romanu *Moby Dick*, autora Hermana Melvillea. Kapetan Ahab obuzet je održavanjem idealne slike sebe u toj mjeri da u svom narcističkom bijesu, prouzročenom gubitkom noge, žrtvuje svoj brod i posadu kako bi kitu dokazao da je bolji od njega. Osim toga, iz mitologijske književnosti proizlazi i naziv narcizma. Radi se o Ovidijevu mitu o Narcisu, sinu riječkog boga i nimfe, i Echo, planinske nimfe koja mu se udvara. On ju odbija, a ona ga odvodi do rijeke gdje on ugleda svoj odraz i zaljubljuje se. Provodi dane promatrajući svoj odraz dok se napokon, po jednoj verziji, ne pretvori u narcis, a po drugoj utopi u njemu. Echo se, zbog svoje ljubavi koja polako iščezava, pretvara u rijeku. Kada su upitali proroka Tiresiju hoće li Narcis dugo živjeti odgovorio im je da hoće, ako ne spozna sama sebe. Pri tome je mislio na potrebu o spoznavanju sebe koja će ga, ako ga obuzme, na koncu i dokrajčiti.

Kao psihološki problem, narcizam se prvi put pojavljuje kod francuskog književnika i filozofa Rousseaua u 18. stoljeću u djelu *Narcis ili ljubitelj sebe*. Potom ga u 19. stoljeću engleski psiholog i seksolog Havelock Ellis koristi kao termin za osobu koja pretjeruje s masturbacijom i sama sebi postaje seksualni objekt. Početkom 20. stoljeća, točnije 1914. izlazi članak autora Sigmunda Freuda *Uvod u problematiku narcizma*, a zatim 1923. filozof Martin Buber objavljuje rad *Ja i Ti* u kojem tumači doživljavanje druge osobe kao objekta, umjesto kao subjekta, a to direktno utječe i na psihologiju osobnosti.

Narcizam se različito tumači u radovima pojedinih filozofa i psihologa, no u suštini se radi o stvaranju idealne, nedostižne slike sebe koju individua potom pokušava ostvariti, ali pod cijenu gubitka kontakta s drugim ljudima, a ponekad i gubitka kontakta sa stvarnošću. Proces može biti prouzročen traumom iz rane dobi. Osoba se nastoji dokazati sama sebi, a pritom zaboravlja na društveni svijet oko sebe. Freud tu idealnu sliku sebe naziva i pročišćenim egom. U svom prethodno spomenutom članku *Uvod u problem narcizma*, opisuje narcizam kao stanje psihe pri kojem se libido vraća samome sebi, umjesto da se investira u neki drugi objekt, dolazi do autoerotizma. Na čovjeka djeluju seksualni libido, koji djeluje prema van i ego-libido, koji djeluje prema unutra i nastoji organizirati osobnost i snosi teret samoodržanja. Uvođenjem ega-libida, Freud se donekle ograđuje od kritika kako sve povezuje sa seksualnošću jer ovaj nije

usmjeren na to. Ipak, unutar čovjeka žudnje i nagoni se prepliću, a do narcizma dolazi kada se seksualni libido preusmjeri prema unutra. Freud i tada razlikuje dva tipa narcizma: primarni koji je temeljen na urođenoj potrebi za samo-očuvanjem (unutarnjoj potrebi koju dijete mora stvoriti) i sekundarni koji nastupa kada se libido povlači s vanjskog svijeta tako da osoba više ne živi prema načelu realnosti. Tada dolazi do stvaranja shizofrenije; stanja megalomanije, to jest magičnog mišljenja. To se viđa kod primitivnih naroda koji vjeruju kako mogu mislima činiti radnje, npr. pomicati stvari i slično. Optimalno stanje je kada su seksualni libido i ego-libido u ravnoteži. Stanje zaljubljenosti je kada prevladava nagon koji djeluje prema van, dakle seksualni libido. Druga krajnost je kada ego-libido prevladava djelujući potpuno prema unutra i tada dolazi do paranoidne shizofrenije. Prema Bleuleru, švicarskom psihijatru, autizam je stanje svijesti ekvivalentno autoerotizmu, ono pri kojem se pojedinac kompletno okreće samome sebi i isključuje vanjski svijet. U suvremenoj filozofiji i psihoanalizi ističe se filozof Hans-Georg Gadamer koji piše o svijesti kao fuziji horizonata dvoje ljudi. Horizont predstavlja širenje svijesti prema svijetu, dakle kao širenje nas prema van. Širenje horizonata ocrta se i u dječjoj fantaziji »mi smo jedno« koja, prema Kohutu, počiva na dvije razine – prvoj, narcističkoj, »ti si moj« – i drugoj, koja nastaje kao plod razvijanja super ega: »ja sam tvoj«. Kroz narcizam misao »sve je moje« ostaje potisnuta i poreknuta, ali i dalje putem nesvjesnog upravlja ponašanjem i motivacijom osobe. Sva se djeca rađaju s takvom idejom, ali onda im se objašnjava kako sve nije njihovo i ne mogu imati sve što pozele. Dio djece će naučiti kako je to u redu jer će im razumijevanje biti olakšano pažnjom i empatijom, dok drugi nikad neće osjetiti takvu toplinu ili je neće primiti dovoljno. Zbog toga nikad neće naučiti kako pronaći način za stupiti u cjelinu sa svijetom i doista doći to tog »sve je moje« trenutka koji se postiže sklapanjem odnosa s drugim ljudima. S fenomenološkog stajališta postoje tri razine povezanosti sa svijetom: prva je razina »oceanskog osjećaja« ili »simbiotskog spajanja«; na toj razini smo u jedinstvu sa svijetom, ali još ne spoznajemo druge ljude, tako je pri rođenju; druga je razina ona na kojoj spoznajemo druge ljude, ali samo kao našu publiku (ne doživljavamo ih kao bića koja posjeduju sve što i mi sami), i ona nastupa u drugoj ili trećoj godini života; te treća razina na kojoj otkrivamo da svi imaju unutarnji svijet u sebi i potom se stapamo s njima kroz fuziju horizonata, prihvaćanje i empatiju. Osoba koja ne uspijeva doseći treću razinu (ostvariti hermeneutički krug), ni sama nema svijest. Narcizam u vidu poremećaja

ličnosti znači da osoba nije u svojim roditeljima spoznala potrebno, pa sada tretira ljude kao publiku, dakle ostala je na drugoj razini. Teži oblik toga je psihopat. On želi da ljudi budu dio njega, traži posvemašnje jedinstvo duha i tijela, ali kako je to nemoguće, on postaje destruktivan. Radi po principu »ako ne može biti moje, onda neće biti ničije«. Posve suprotno od narcisoidnih stanja, jest stanje zaljubljenosti. Tada se potpuno investiramo u drugu osobu, priznajemo njenu vrijednost, znamo da je ispunjena iznutra i uspijevamo postići jedinstvo. Slično se može dogoditi u odnosu s terapeutom, što se naziva transfer ili prijenos. Osoba se, ukoliko joj odgovara terapeut, opušta i sve više otvara te postepeno otkriva svoje nesvesno. Kod stockholmskog sindroma, osoba istu tu povezanost počinje osjećati sa svojim napadačem. Uzrok tomu može biti što ju odnos s napadačem, u smislu da je on njen gospodar i život osobe je u njegovim rukama, podsjeća na osjećaj prema roditelju u mladosti. Potpuno druga perspektiva je shizoidni poremećaj koji nastaje jer osoba uspijeva objektivizirati sve, pa tako i svoje osjećaje i afekte te tako gubi kontakt s njima, a onda u nekoj mjeri i sa samom sobom. U moderno doba sve manje ljudi u cjelokupnih društava drži do idealne slike kao neke božanske prilike ili nekog heroja, junaka. Danas je cilj da sami sebe dovedemo do savršenstva. Gradimo velebnu sliku sebe koju nastojimo dostići jer se čini da u ovom užurbanom, konkurentnom svijetu bez toga ne možemo opstati. Narcizam je tako danas postao način obrane. Stoga ga ne možemo opisati kao bolest, nego samo kao glad za odnosom. Sve što je potrebno je dijalog s drugom osobom i razvijanje osjećaja empatije. Kada osvjestimo da u sebi nosimo veličanstvenu ideju sebe, možemo se lakše nositi s vlastitim narcizmom i čak mu prilaziti i s humorom. Tako smo u jačem jedinstvu sa samim sobom, a tada možemo sigurnije stvarati odnose s drugima.

Josipa Batur

XII. Mediteranski korijeni filozofije

Hrvatsko filozofsko društvo i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu organizirali su dvanaesti po redu međunarodni filozofski i interdisciplinarni simpozij *Mediteranski korijeni filozofije* koji se održao od 5. do 7. travnja 2018. godine u pro-

storijama Filozofskog fakulteta na Peristilu. Smješten u antičkom okruženju, u neposrednoj blizini kulture sfinge te unutar Dioklecijanove palače, ovaj je prostor značajan kao mjesto gdje se isprepliću bogatstva antike sa suvremenom svakodnevicom. Upravo takvo mjesto idealno je za raspravu i interdisciplinarni dijalog o povijesti filozofije Mediterana, ali i njenoj sadašnjosti i budućnosti. O širini problematike koja može biti obrađena na ovom simpoziju govori i samo simboličko značenje Mediterana koji je, zahvaljujući svom geografskom položaju i kulturalnom doprinosu, zaslužen nazivan kolijevkom zapadnoeuropske filozofije i znanosti.

Početkom 6. stoljeća pr. Kr. započeo je razvoj antičke mediteranske filozofije čija je evolucija rezultirala multikulturalnim društvom u kojem se međusobno prožimaju i sukobljavaju različiti entiteti i kulture. Rezultat se multikulturalnosti očituje upravo u bogatstvu učenja, praksi i teorija kojima danas svjedočimo. Od antičke Grčke i Rima, Bizanta, ali i veoma značajnih Arapa, koji su spletom povijesnih okolnosti involvirani u očuvanje Aristotelovih učenja, pa sve do razvoja hrvatske filozofije od Hermana Dalmatina nadalje, nailazimo na nepregledan prostor za interdisciplinarno promišljanje o specifičnosti mediteranskog prostora sagledavajući njegove prednosti i mane, a sve to u svrhu iznalaženja rješenja za novonastale međucivilizacijske napetosti.

U ovogodišnjem izdanju *Mediteranskih korijena filozofije* održana su dvadeset i tri izlaganja podijeljena u tematske blokove – od interpretacija dobro poznatih povijesnih činjenica do aktualnih tematika. Uz prethodno spomenuta izlaganja, održano je pozvano predavanje Ante Vučkovića, okrugli stol posvećen etičkom obrazovanju i predstavljanje dviju knjiga.

Simpozij je otvoren službenim obraćanjima predsjednika Organizacijskog odbora simpozija Mislava Kukoča, dekanice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu Glorije Vickov te čitanjem službenog obraćanja predsjednika Hrvatskog filozofskog društva Tomislava Krznara koji je izrazio žaljenje zbog nemogućnosti prisustvovanja istome, ali i zaželio uspješnu provedbu simpozija svim sudionicima.

Prvi tematski blok sadržavao je četiri izlaganja od kojih su se prva tri bavila antičkom mediteranskom filozofijom, a posljednje utjecajem antičke mediteranske filozofije, u ovom slučaju euklidske geometrije, na hrvatsku filozofiju. Ovakav raspored stvorio je blagi prijelaz s antičkih na novovjekovna promišljanja otvarajući put k onim suvremenima u idućem bloku. Prvo izlaganje naziva

»O mediteranskom humanizmu« održao je Mislav Kukoč. U svom izlaganju kritički se osvrnuo na višeznačnost pojma 'humanizam' koji svoje korijene ima još u antičkoj grčkoj i rimskoj tradiciji, unatoč činjenici da je sam termin nastao tek početkom XIX. stoljeća te je usko vezan uz pojam antropocentrizma. Maja Poljak predstavila je rad »Aristotelova *phronesis* i Newmanov *illative sense*« izveden u koautorstvu s Ivanom Knežić. *Illative sense* označava intelektualnu krepost zahvaljujući kojoj možemo uočiti slaganje različitih argumenata te donijeti sud o tome hoćemo li pristati na određeni iskaz ili ne. U ranijim spisima Newman joj čak dodjeljuje Aristotelov naziv *phronesis*, ali se kasnije od njega udaljava. Cilj ovog izlaganja bio je usporediti i razlikovati navedene pojmove. Denis Karanušić održao je izlaganje »Adonia i Platon: mediteranska kulturna igra u Platonovu dijalogu *Fedar*«. Karanušić je prikazao svrhu Platonova upotrebljavanja bliskoistočnog mita o Adonisu u njegovu djelu *Fedar* u kojem se statični pisani logos suprotstavlja onom dinamičnom, dijaloškom logosu čiji je glavni »igrač« Sokrat. Dževad Zečić izložio je rad »Teorija paralelnih linija kod Frane Petrića« u kojem je sustavno obuhvatio tumačenje petog Euklidovog postulata o paralelnosti. Osim navedenog postulata, Zečić je naveo arapska tumačenja istog, ali naglašavajući, kako je to već vidljivo i iz samog naslova izlaganja, Petrićev doprinos geometriji te njegov utjecaj na razvoj neeuklidskih teorija u novom vijeku.

Drugi tematski blok sastojao se od četiri izlaganja koja su se bavila etičkim obrazovanjem. Barbora Bađurová održala je izlaganje pod nazivom »Ethical Education in Slovakia and Aristotelian Virtue Ethics«. Nadahnuta temeljima koji se nalaze u učenju španjolskog psihologa Roberta Rochea Olivara, a koje je zatim preuzeo Ladislav Lencz, istaknula je da se u kreiranju etičkog kurikula nalaze elementi Aristotelove etike kreposti. Proširenjem Lenczovih ideja, Bađurová je iscrpila mogućenja korištenja aristotelovske etike kreposti u slovačkom etičkom obrazovanju, sagledavajući prednosti poput bogatstva jezika i mogućnosti komunikacije, ali i dotičući se problemā poput prikaza i shvaćanja *zlatne sredine*. Vojko Strahovnik je izložio rad »Moral Theory and Ethics Education« u kojem se kritički osvrnuo na problematiku moralne teorije u etičkom obrazovanju. Strahovnik navodi kako suvremeni pristup etičkom obrazovanju ne naglašava važnost moralne teorije, već se ona obrađuje putem integrativnih modela i metoda. Ovim izlaganjem autor je želio naglasiti važnost moralne teorije za etičko obrazovanje. Rolf Roew održao je izlaganje

pod nazivom »Action-Oriented Teaching of Ethics«. Za polazište ovog izlaganja autor je uzeo diskrepanciju teorije i prakse proizašlu iz recentnih socio-psiholoških istraživanja koja navode kako je pogrešno tumačenje da će učenici došavši do moralne prosudbe tako i postupiti. Roew kao rješenje navodi kombinaciju racionalno orijentirane metode i njene implementacije koja podrazumijeva moralnu akciju koja se sastoji od percepcije, prosudbe, motivacije, htijenja i umijeća. Posljednji izlagač etičko-obrazovnog bloka bio je Bruno Čurko. On je u izlaganju »Ethics as School Subject in Mediterranean Countries« naglasio važnost podučavanja etike u školama te izvršio usporedbu etičkih kurikulumu u zemljama Mediterana. Poseban je naglasak stavio na etičke programe koji u sebi uključuju podučavanje vještina za kritičko mišljenje.

Prethodni tematski blok služio je kao svojevrsni preludij za konstruktivni dijalog između aktivnih i pasivnih sudionika na okruglom stolu naziva *Ethical education*. Aktivni sudionici okruglog stola bili su Barbora Bađurová, Mateja Centa, Bruno Čurko, Ivana Kragić, Anita Lunić, Rolf Roew i Vojko Strahovnik. Osim gorućih pitanja o mogućnostima provođenja etike u školama, sudionici su se dotakli prednosti takvog obrazovanja te su predstavili nekoliko recentnih etičkih projekata. Neki od tih projekata odvijaju se na međunarodnoj razini te su rezultat europskih projekata. Time je zaključen prvi dan simpozija.

Drugi dan simpozija započeo je izlaganjem Romana Krznarowskog pod nazivom »Information: The Ancient Roots of a Modern Concept«. Krznarowski je započeo izlaganje promišljanjem o povijesnom izvoru koncepta informacije. Iako se on učestalo koristi od sredine XX. stoljeća, autor povlači paralelu između suvremenog shvaćanja informacije u informacijskim i prirodnim znanostima i koncepta logosa, forme i *morphe* u filozofijama Platona, Heraklita i Aristotela. Mateja Centa izložila je rad »Art, Imagination, Emotion and Ethical Education«. Centa je krenula od činjenice da emocije pridajemo određenim vrijednostima te na taj način one određuju osnovu naših pojmova dobrog života, što opravdava njihovo smještanje među bitne aspekte etičkog obrazovanja. Međutim, one kao takve nisu dostatne pa im autorica pridaje umjetnost i maštu, koje upotrebljava kao sredstva za njihovo adresiranje, te druge domene unutar etičkog obrazovanja, tvoreći koncept iskustvene mašte kao mješavine kognitivne teorije emocija, umjetnosti životnih pristupa etici i Gestalt-pedagogije. Rezultat ovog koncepta leži u razumijevanju vlastitih i tuđih emocija. Ivana Kragić izložila je rad »Art of Democracy in Euro-Mediterranean

Region« kojim je predstavila projekt koji se provodio 2017. godine u Hrvatskoj i Turskoj u sklopu Zaklade *Anna Lindh*. Projekt je bio namijenjen mladima, nastavnicima i odgajateljima, a s ciljem razvijanja kritičkog mišljenja kod mladih koje bi pripomoglo u oblikovanju vlastitog mišljenja u svakodnevnom životu. Projekt se sastojao od pet interaktivnih tematskih radionica koje su obuhvaćale aktivnosti iz područja arhitekture, likovne umjetnosti, glazbe, filma i književnosti, a odvijao se u dvije faze. U prvoj fazi mladi su kritički analizirali teme poput moralnih vrijednosti, ljudskih prava, ravnopravnosti spolova, različitosti i drugih, a kroz drugu fazu odvijala se priprema i provedba građanske akcije. Cilj ove radionice bio je upoznavanje budućih punopravnih članova društva s potrebama njihove lokalne zajednice te prakticiranja naučenog u vidu građanske akcije. Izlaganje »Otok – filozofska metafora« održao je Mladen Živković. Autor se osvrnuo na povijesnu interpretaciju otoka i plovidbe pozivajući se na brojne filozofe i njihove interpretacije otoka i plovidbe. Čovjekova podvojenost se očituje fiksiranošću u tlu s jedne strane te pozivom na plovidbu s druge. Živković kao uporište uzima Kanta, za kojeg je otok metafora čovjekovog iskustvenog svijeta, ali jedinog na kojem se zatiče sigurnost, izvjesnost i istina. Iako mogućnost realne plovidbe, odnosno napuštanje otoka, djeluje primamljujuće, jedina ispravna plovidba je ona utjelovljena u etičkom stvaralaštvu. Krešimir Čvrliak izložio je rad »Prvi i jedini hrvatski nagovor (protreptik) na filozofiju u korpusu europske renesansne traktatne tradicije: Franciscus Tranquillus Andronicus Parthenius Traguriensis, *Philosophandumne sit?* (Cracoviae, 1545.)« u kojem se bavio djelom Frane Trankvila Andreisa *Treba li filozofirati?*. Trankvil u svom opusku pretpostavlja filozofiju razlozima življenjima što Čvrliak mudro uspoređuje sa zaključkom Aristotelovog *Nagovora na filozofiju*, gdje navodi potrebu bavljenja filozofijom, nazivajući sve ostalo besmislicama i naklapanjem. Čvrliak je istaknuo kako Trankvil svojim protreptičkim dijaloškim spisom još i danas svjedoči da je poticanje ljudi na bavljenje filozofijom bezvremensko pitanje. Sljedećim je izlaganjem, pod naslovom »Filozofska misao i izvori gnosticizma u odnosu na kršćanstvo«, Marko Marina predstavio temeljne filozofske karakteristike gnosticizma i njegovu važnost za Mediteran. Iako je gnosticizam smatran prijetnjom za tzv. pravovjernu Crkvu, Marina je istaknuo kako je upravo on na specifičan način pomogao u podizanju ograda i učvršćivanju identiteta ranokršćanskog pokreta koji je postao jedan od temelja zapadne civilizacije. Martina Mladar osvrnula se na renesansnu

poetiku s naglaskom na hrvatskog filozofa Franu Petrića u izlaganju naslovljenom »Frane Petrić o pjesničkom umijeću«. Petrić je svojevremeno želio pružiti otpor postojećim teorijama – proaristotelovskoj, koja je težila normativnoj poetici, te njenoj suprotnosti, književno-pjesničkoj teoriji, koja je težila iracionalnim, čudesnim kategorijama. U svrhu prikaza stvaranja novog, estetičko-poetološkog poglavlja, Mladar iznosi kratki pregled Petrićeva teksta iz njegovog djela *Poetika*, gdje se Petrić osvrće na Aristotelove izvore pjesništva. Uz poseban naglasak na teoriju zanosa, Mladar ne ispušta spomenuti Petrićeve komentare Petrarkina soneta i Contileovih rima, kao ni važnost Dekada u *Poetici*.

Idući tematski blok bavio se filozofijom XX. stoljeća, a sadržavao je četiri izlaganja izložena sljedećim redoslijedom: Josip Guć, »Camusove refleksije o barbarstvu znanstveno-tehnološke civilizacije«, Ivan Jarnjak, »Kritička teorija na Mediteranu«, Jevgenij Paščenko, »Sovjetski mit u putopisima Augusta Cesarca«, Enis Zebić, »Kritika društva u časopisu 'Socijalna revija' (1931–1937)«. Josip Guć je prikazao važnost Camusovih promišljanja o razvoju znanosti i tehnologije. U svijetu u kojem je jedina relevantna vizija napretka ona tehnološka, Camus nam pruža neke važne uvide u njenu manjkavost. Njegova kritika znanstveno-tehnološke civilizacije uklapa se u kritiku »ideološkog mesijanizma«, koja raspadom otvorenih diktatura XX. stoljeća ne gubi na relevantnosti, dapače služi nam kao poticaj za promišljanje našeg suočavanja sa skrivenim totalitarizmom tehnologije i prijetnjama koje je znanstveno-tehnološka paradigma znanja iznjedrila. Jarnjak se u svom izlaganju osvrnuo na gradske spise Waltera Benjamina. Benjamin u svojim spisima piše o gradovima te o ponekom otoku Mediterana na izniman način. U njima prožima elemente umjetničkog, novinarsko-publističkog i filozofskog pisma što njegov način pisanja čini zanimljivim i inovativnim, a u isto vrijeme iznosi kritiku i fenomenologiju Mediteranske svakodnevne. Jevgenij Paščenko predstavio je putopis Augusta Cesarca *Današnja Rusija* i njegovu relevantnost za naše područje. Sovjetska propaganda, s naglaskom na mit o pravednijem i sretnom društvu, prozrokovala je zanimanje europske ljevice za ruski boljševizam te se tako reflektirala i na Cesarčev putopis koji nastupa kao apologet socrealizma. Povijesna važnost leži u tome što je Cesarec pokušavao svoja ideološka uvjerenja eksportirati u mediteransko društvo te u ono što poznamo kao *hrvatski socrealistički slavizam*. Zebić se u svom izlaganju osvrnuo na temeljne vrijednosti uređenja društva zagovarane u časopisu *Socijalna revija* koji je

bio od iznimne političke važnosti tridesetih godina prošlog stoljeća. Usprkos kratkotrajnom djelovanju, časopis se na vanjskom planu oštro suprotstavljao fašizmu i staljinizmu, a na unutarnjem se zalagao za socijalizaciju sredstava za proizvodnju. Cilj ovakve politike bio je uspostavljanje pravednijeg društva čiji su temelji prepoznate vrijednosti *Dekaloga* i *Evandjelja*.

Sljedeći tematski blok pratio je navedena izlaganja: Tomislav Zelić, »Mediterranizam u mislima i pjesmama Nietzscheove *Radosne znanosti*«, Anita Lunić, »Teorijsko utemeljenje etike u istraživanju«, Nikša Babić, »Rana Marinkovićeva proza i Derridin izvor dekonstrukcije«, Vani Roščić, »Estetika Rosaria Assunta«. Tomislav Zelić bavio se Nietzscheovom imaginacijom Sredozemlja koja pripada autorefleksiji modernog društva. Do nje je došao proučavanjem aforizama *Radosne znanosti* koji se bave pojmom idealnog Sredozemlja te pjesmama kraljevića Vogelfreija. Anita Lunić u svom izlaganju se bavila pristupima istraživačke etike. Iako se u početku principizam nametao kao općeprihvaćeni normativni pristup, s vremenom se pokazao ograničavajućim, pa se posljednjih godina sve više ističe potreba redefiniranja istraživačke etike s uporištem u etici vrlina. Lunić je izložila prednosti i mane obaju pristupa te razmotrila mogućnost njihovog komplementarnog korištenja u teoriji i praksi. Nikša Babić je u svom izlaganju usporedio Derridovu dekonstrukciju s Marinkovićevim ranim pričama *Samotni život tvoj* i *Zagrljaj*. Iako su Marinkovićevi tekstovi isključivo književni, Babić ističe kako u njima ipak postoje filozofske konotacije, iz kojih se da iščitati kako je Marinković prije samog Derridaa otkrio dekonstrukciju, ali je nije definirao. Vani Roščić pružila je prikaz estetičke misli Rosaria Assunta. Iako Assunto nije začeo nikakvu novu školu ili filozofski pravac, njegov način promišljanja, koji svjedoči o odnosu estetike i spoznaje, pruža plodno tlo za nove interpretacije srednjovjekovne estetike i kulture.

Nakon posljednjeg tematskog bloka, na red je došlo pozvano predavanje Ante Vučkovića »Preobrazba rata i oružja u kult i igru«. Uslijed povijesne pobjede Sinjana nad naizgled snažnijom osmanlijskom vojskom, nastala je kulturna igra Alka. Upravo u toj transformaciji povijesno istinitog događaja u godišnju igru kojom se slavi ovaj povijesni događaj, leži posebnost Alke.

Potom je uslijedila promocija dviju monografija.

Uoči 50. obljetnice znanstvenog rada Krešimira Čvrljka predstavljena je njegova knjiga *Trogirani i Trogir u sustavu hrvatskoga i europskoga humanizma i renesanse*. Ovo op-

sežno djelo, kojem je prethodilo višegodišnje istraživanje, uz autora je predstavio Danijel Bučan. Monografiju autora Bruna Ćurka *Kritičko mišljenje u nastavi filozofije, logike i etike* predstavili su autor i Darko Hren. Riječ je o knjizi koja je rezultat Ćurkova doktorskog rada koji je sustavno obuhvatio važnost kritičkog mišljenja i njegovu primjenu u filozofskoj grupi predmeta.

Specifičnost je ovogodišnjeg simpozija u velikom broju stranih izlagača, ali i fokusiranosti na etičko obrazovanje, što je vidljivo iz obrađenih tematika i održanog okruglog stola. Ne skrivajući oduševljenje produktivnošću simpozija, predsjednik organizacijskog odbora Mislav Kukoč službeno je zatvorio simpozij pozivajući prisutne na sudjelovanje na nadolazećim, trinaestim *Mediterranskim korijenima filozofije*.

Ana Ćurčić

17. Lošinjski dani bioetike

Sedamnaeste *Lošinjske dane bioetike* organizirali su Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj, a suorganizirao je Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Manifestacija se održala od 20. do 23. svibnja 2018. godine u Malom Lošnju, Hrvatska. Ovogodišnju Studentsku bioetičku radionicu, posvećenu temi »Bioetika i masovni mediji«, organiziralo je Udruženje studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i suorganizirao Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Pokrovitelji 17. *Lošinjskih dana bioetike* bili su Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te Primorsko-goranska županija. Organizacijski odbor manifestacije činili su predsjednik Ante Čović (Zagreb), glavni tajnik Hrvoje Jurić (Zagreb), poslovna tajnica Mira Matijević (Zagreb) i 68 članova. Organizacijski tim *Studentske bioetičke radionice* činili su voditelji Lena Kuzmanović i Roni Rengel, te članovi Boris Sušnik Bolt, Dora Bukovac, Tamara Drašković, Buga Kranželić, David Martić, Kristian Peter, Bernard Špoljarić i Maja Vejić.

Tradicionalno očaravajuće otvorenje manifestacije održano je 21. svibnja, a slijedilo ga je plenarno predavanje o hermeneutičkoj dimenziji bioetičke djelatnosti. Održao ga je renomirani čileanski psihijatar i bioetičar

Fernando Lolas Stepke, dobitnik ovogodišnje nagrade »Fritz Jahr«. Nakon plenarnog predavanja, izlagački dio simpozija održan je u tri usporedne sekcije na hrvatskom i engleskom jeziku. Izloženo je sljedećih 65 istraživanja: Hrvoje Jurić (Hrvatska): Integrativna bioetika i digitalna etika; Predrag Pale (Hrvatska): Etika virtualnih svjetova; Michael George (Kanada): Činjenice? Što su, što znače i zašto je razumijevanje činjenica važno?; Lidija Knorr (Hrvatska): Deep Web i pitanje etičkih načela; Dina Šimunić (Hrvatska): Bioetički zahtjevi pametnog grada; Marija Brdarević, Ivna Kocijan (Hrvatska): Problem postmoderne civilizacije – propadanje braka i obitelji; Rosanda Lovrić (Hrvatska): Utjecaj medija na komunikaciju u obitelji; Danijela de Micheli Vitturi (Hrvatska): Odgovorno roditeljstvo kao važan čimbenik demografske revitalizacije; Ivna Kocijan, Marija Brdarević (Hrvatska): Surogatno majčinstvo – postoje li fiziološke i psihološke posljedice po zamjensku majku i dijete ili je baš sve ružičasto?; Marija Radonić (Hrvatska): Promocija pismenosti: koliko čitamo djeci?; Srećko Gajović (Hrvatska): Je li zdravije u digitalnom društvu uočljivo ili skriveno?; Julija Erhardt (Hrvatska): Quo vadis, medicina?; Denis Kos (Hrvatska): Informacijsko opismenjivanje i pristup zdravlju; Jana Šimenc (Slovenija): »Facebook je moja gerila«: o načinima na koje Facebook sustvara iskustva bolesti; Ivana Čović (Austrija): Bioetički izazovi umjetne inteligencije; Dominik Harrer (Austrija): Humane biobanke i tjelesni materijali: pravo vlasništva nad vlastitim tijelom u perspektivi univerzalne normativne etike; Aleksandra Deanoska (Makedonija): 21 godina nakon Konvencije iz Ovieda o ljudskim pravima i medicini: štiti li bioetika ljudsko dostojanstvo?; Mišel Androić (Hrvatska): Biopolitika kriznog menadžmenta; Eva D. Bahovec (Slovenija): Beauvoir u svjetlu integrativne bioetike; Urška Lampret (Slovenija): Rodna diskriminacija u skijaškim skokovima; Ivana Zagorac (Hrvatska): Što je bioetički senzibilitet?; Samir Beglerović, Orhan Jašić (Bosna i Hercegovina): Bioetičke teme u djelu *Razgovor sa svrskom* Selima Samija Jašara; Damir Žubčić, Saša Zavrtnik (Hrvatska): Bioetički principi odnosa čovjeka i okoliša – primjer sjevernoameričkih Indijanaca; Igor Eterović, Iris Vidmar (Hrvatska): Zašto bismo štitali ono što je lijepo? Estetika i epistemologija kao saveznice u osnaživanju okolišne etike u kantovskoj perspektivi; Vladimir Jelkić (Hrvatska): Odgovornost u bioetičkoj perspektivi; Filip Martin Svibovec (Hrvatska): *Deus ex: homo sapiens* u potrazi za oboženjem; Antun Japundžić, Ana Jeličić (Hrvatska): Etika i osoba u misli Christosa Yannarasa; Suzana Vuletić, Ivica Pažin, Davor Vuković

(Hrvatska): Zastupljenost integrativne teološke bioetike u vjeronaučnim programima; Saša Zavrtnik, Damir Žubčić, Jelena Loborec (Hrvatska): Memorija vode – voda kao medij prijenosa informacija; Željko Kaluderović (Srbija): *Palingenesia* »sicilske Muze«; Tomislav Nedić (Hrvatska): Status i položaj životinje u pravu; Neda Radulović (Srbija): K ne-ljudskoj estetici; Stijepo Letunić (Hrvatska): Okolnosti primjene bioetike – procesi u međunarodnoj ekonomiji; Ivica Kelam, Irela Bogut, Željko Popović (Hrvatska): Filantropkapitalizam – posljednja granica kapitalizma; Slavo Grgić (Bosna i Hercegovina): Moralno-etički vidici menadžmenta; Amer Ovčina, Hamid Palalić, Ernela Eminović, Hadžan Konjo (Bosna i Hercegovina): Organizacijsko ponašanje u kontekstu načela poslovne etike; Dejan Donev (Makedonija): O simbiozi bioetike i medija; Luka Vojčevski (Srbija): Novinarstvo – može li se smatrati profesijom?; Lea Horvat, Ivana Španić, Igor Salopek (Hrvatska): Uloga tiskanih medija u stigmatizaciji osoba s mentalnim poteškoćama; Ivana Mitar (Hrvatska): Prikaz djece s teškoćama u razvoju u medijima; Mario Bebek, Marija Brdarević (Hrvatska): Predrasude i njihove posljedice za duhovno zdravlje osobe s invaliditetom; Pavle Piperac, Karel Turza, Danijela Tiosavljević (Srbija): Dijagnosticiranje Alzheimerove bolesti – bioetičke dileme; Amer Ovčina, Alma Beširević, Ajnija Omanić, Hamid Palalić, Ernela Eminović (Bosna i Hercegovina): Demencija – etičke implikacije; Marijana Neuberg (Hrvatska): Autonomija osoba starije dobi; Bardhyl Čipi (Albanija), Admir Sinamati (Albanija), Naim Haliti (Kosovo): Loša medicina kao rezultat pogrešnih postupaka; Eglantina Sinamati, Admir Sinamati (Albanija): Etika u oftalmologiji u Albaniji; Ana Gongola (Hrvatska): Zdravstvo i bioetika u hrvatskim dnevnim novinama; Igor Eterović (Hrvatska): Zaštita prirodnog okoliša kao svjetonazor: planinarska etika kao primjer za bioetiku; Marina Katinić (Hrvatska): Kontakt sa zelenilom u odgoju i obrazovanju: *biofilija* umjesto *videofilije*; Irena Bakić (Austrija): Biofilični model psihoterapije; Luka Janeš (Hrvatska): Integrativna bioetika kao majeutika nove znanstvene epohe i teleološki most između *psyche* – *bios* – *episteme*; Ivana Ivančić Medved (Hrvatska): Deset životnih područja unutar pluriperspektivnosti bioetike; Vanja Borš (Hrvatska): Dekonstrukcija i integrativnost: uloga i važnost dekonstrukcije za integrativan pristup; Darija Rupčić Kelam (Hrvatska): Narativna medicina. Pokušaj rekonstrukcije i zadobivanja identiteta putem osobnog narativa; Mirna Petak (Hrvatska): Redefiniranje medicinske upotrebe kanabisa; Ivana Tucak (Hrvatska): Priziv savjesti i obvezno cijepljenje djece u Republici Hrvatskoj;

Sandra Radenović, Miloš Marković, Branka Savović (Srbija): Bioetika u suvremenoj Srbiji: akademska disciplina i javna debata; Igor Čatić (Hrvatska): Utjecaj tehničkog razvoja na ljudsko biće; Leon Zrnić (Hrvatska): Granica između znanstvene fantastike i realnoga svijeta. Može li umjetna inteligencija imati dušu?; Violeta Šiljak, Sandra Radenović (Srbija): Kvantna medicina i sport – doping ili ne?; Matija Mato Škerbić (Hrvatska): *Fair play* u sportu kao bioetičko pitanje; Marko Kos (Hrvatska): Etika u filozofiji tehnologije; Marko Glogoški (Hrvatska): GMO: čudo, zlo ili obećavajuća tehnologija?; Katica Knezović (Hrvatska): Bioetičko vrednovanje metoda oplemenjivanja biljaka – od križanja do *genome editinga*.

Međunarodna *Studentska bioetička radionica* »Bioetika i masovni mediji« bila je četrnaesta u nizu radionica, a na njoj je u sklopu trodnevnog programa sudjelovalo oko 40 studenata različitih znanstvenih pozadina sa sveučilišta u Zagrebu, Osijeku, Novom Sadu, Skopju i Beču. Osim radionice, još su tri popratna programa činila zbivanje manifestacije: predstavljanje recentnih bioetičkih izdanja, prilikom čega je bilo predstavljeno dvanaest novih djela, *BioArt*: interaktivna umjetnička radionica »K izvoru univerzalnih simbola« s umjetnikom Krešimirom Katušićem te okrugli stol »Bioetika u Hrvatskoj: stanje i perspektive«. Okrugli stol bio je posvećen dvadesetoj obljetnici prvog bioetičkog skupa održanog 1998. godine u sklopu sedmih *Dana Frane Petriša*. Izlaganja su održali Ante Čović (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Iva Rinčić i Amir Muzur (Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci), Josip Guć (Centar za integrativnu bioetiku pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu) i Hrvoje Jurić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu). Ante Čović govorio je o izazovima bioetike i njenom razvoju, Iva Rinčić i Amir Muzur govorili su o recepciji Fritza Jahra te novim doprinosima povijesti europske bioetike kroz otkriće bioetičkih ideja Menica Torchija, Josip Guć govorio je u nasljeđu Nikole Viskovića u hrvatskoj bioetici, a Hrvoje Jurić razmatrao je nove puteve bioetike u Hrvatskoj.

Uzimajući u obzir bogatstvo programa, 17. *Lošinski dani bioetike* ponovno su demonstrirali širinu svoje senzibilitnosti za ključne probleme suvremenog svijeta, a sudionici manifestacije pokazali su otvorenost za pronalaženje primjerenih rješenja.

Lidija Knorr

Predstavljanje knjige Sandra Skansija *Introduction to Deep Learning: From Logical Calculus to Artificial Intelligence*

U organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Knjižnice Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Sekcije za filozofiju uma i kognitivnu znanost Hrvatskog filozofskog društva i Udruge studenata Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu *Studia Croatica*, predstavljena je knjiga Sandra Skansija *Introduction to Deep Learning: From Logical Calculus to Artificial Intelligence* u izdanju ugledne međunarodne izdavačke kuće Springer. Knjiga je predstavljena 15. lipnja 2018. u prostorima Knjižnice Hrvatskih studija u Znanstveno-sveučilišnom kampusu Borongaj, s početkom u 12 sati. O knjizi su govorili Zdravko Radman, donedavni predsjednik Hrvatskog filozofskog društva i osnivač Sekcije za filozofiju uma i kognitivnu znanost Hrvatskog filozofskog društva, Boris Vrdoljak s Fakulteta elektrotehnike i računarstva, Leo Mršić s Visokog učilišta Algebra, Ninoslav Čerkez iz tvrtke IN2 d.o.o. te sam autor. Nažalost, Robert Kopal iz Ministarstva unutarnjih poslova i Davor Lauc s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu bili su službeno spriječeni da sudjeluju na promociji knjige, iako su bili najavljeni. Sama knjiga usmjerena je na uvođenje zainteresiranih studenata, ali i šire zainteresirane publike, u modele strojnoga učenja i razvoj umjetne inteligencije kao danas izrazito važne teme u znanosti i poslovnome svijetu. Izrazita interdisciplinarnost u smislu spoja filozofije, logike i računarstva te progresivnost možda su i najvažnije karakteristike koje se vežu uz područje kojim se ova knjiga bavi.

Nakon pozdravnih riječi upućenih prisutnima, prvi je o knjizi i uz nju vezanu tematiku govorio Zdravko Radman. Napomenuo je važnost interdisciplinarnog proučavanja uma čija je kompleksnost tolika da ga je gotovo nemoguće svesti na istraživanja unutar samo jedne znanstvene discipline. To je naročito postalo jasno s razvojem umjetne inteligencije, istraživanje čega je uklopljeno u sklop koji čine psihologija, lingvistika, računalna znanost, filozofija itd. Radman je tako dao kratki pregled područja unutar kojega se nalazi i sadržaj ove knjige, a u svojem se izlaganju usredotočio na doprinos koji ona predstavlja unutar naše znanstvene zajednice. Također, izrazio je nadu da će upravo predstavljanjem ove knjige započeti i ozbiljan rad Sekcije za filozofiju uma i kognitivnu znanost Hrvatskog filozofskog društva. O samoj knjizi Radman je govorio kratko, pohvalivši suvremeniji autorov

pristup tematici, baziranje umjetne inteligencije u filozofiji i stil koji pridonosi lakšem pristupu i razumijevanju teme.

Boris Vrdoljak istaknuo je da je duboko učenje kojim se knjiga bavi izrazito suvremena i međunarodno važna tema u području računarstva te potvrdio kako je ona svakako interdisciplinarno određena i pokazuje zajednički razvoj znanosti koje ju pročišćavaju. Potom se u najkraćim crtama i na najjednostavniji mogući način dotaknuo pojma dubokog učenja koji je objasnio kao vrstu neuronskih mreža s primjenom u mnogim područjima istraživanja umjetne inteligencije. Napredak modela koji se baziraju na primjerima kao temelja dubokog učenja, dovelo je do snažnog razvoja umjetne inteligencije, a što se može potvrditi i rezultatima koji strojevi postižu u npr. medicini i istraživanju jezika. Zaključno, čestitao je autoru knjige izražavajući zadovoljstvo na doprinosu koji će knjiga predstavljati u uvođenju studenata u istraživanje problematike.

Ninoslav Čerkez povezao je razvoj računarstva i umjetne inteligencije te dao nekoliko primjera računalnog dubokog učenja. Također je pohvalio multidisciplinarni pristup,

stil te informativnost referenci kojima obiluje knjiga.

Leo Mršić započeo je s prisjećanjem na osobne veze i poznanstva s autorom te izrazio nadu da će ova knjiga označiti snažnije bavljenje računarstvom i umjetnom inteligencijom u Hrvatskoj. Zatim je ponudio nekoliko primjera razvoja umjetne inteligencije te istaknuo kako je njezin razvoj neminovan put svakog društva pa tako i našega. Stoga je ovo put kojim se taj razvoj dostiže i u našoj znanstvenoj zajednici.

Zadnje je riječi okupljenima uputio autor, Sandro Skansi, onedavno docent na Hrvatskim studijima, zahvalivši izlagačima te obavijestivši prisutne da je do sada prodano oko dvadeset i tri tisuće primjeraka poglavlja na koje je razdijeljena te Petar Radelj, savjetnik pročelnika Hrvatskih studija koji je ukratko iznio nekoliko informacija o dosadašnjem radu Sandra Skansija i izrazio nadu da će Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu i dalje biti u prilici organizirati slične događaje.

Marko Kardum